

A *fandzsásodik* jelentése a szentesi népnelvben. Egyetemista koromban (1952—56) Nyíri Antal tanítványaként a népi ételfélék gyűjtésével foglalkoztam Szentesen. Így maradt meg a csíramálé „receptje” az édesanyám (Zsiros Istvánné 1901—1993) elmondása szerint. A Magyar Néprajzi Lexikon részletesen foglalkozik a csíramálé elkészítésének módjával és névváltozataival, kiemelve, hogy csíramálénak csak az Alföldön nevezik (1: 519). A lexikonban található anyagot már kevés új néprajzi mozzanattal gazdagítja ez a majd félévszázados lejegyzés, azonban szerepel a szövegben egy szó, amely kihalóban van: *fandzsásodni*.

„A csíramálét úgy kell csinálni, hogy megválogatok egy liter búzát, és egy tejjes napig vízbe áztatom. Ezután a vizet leöntjük rulla, és egy másik egy tejjes napig ebbe a nedves állapotba forgatjuk, meleg hejjen, kuckóba vagy a nyakon [= keménce nyaka]. Aztán deszkára kiöntjük, és lőtakarjuk vászonruhával. Naponta kétszer-háromszor még kell locsolni langyos vízzel. A ruhát mindig nedvesen tegyük vissza. Pár nap múlva elkezdi *fandzsásodni*, szépen összeáll. A nyolcadik napra kész a csíra. Ezt húsdarálón le kell darálni, vagy régén famozsárba megtörték. Ezután három-négy liter vizet öntünk rá, majd megsűrjűk, és jól kinyomkodjuk. Ebből palacsintatészta sűrűségű tésztát kavarunk liszttel, majd hagyjuk leülepedni, ezután a híg levét leöntjük. A fél liternyi sűrű ajját öntjük először a tepsibe, utána a híg levével úgy megtöltjük a tepsit, hogy sütés közbe ne rotyogjon ki. Úgy fűtünk neki, mint a kenyérnek.”

A csírasódó búzára akkor mondták, hogy *fandzsásodik már*, mikor megjelentek a kis hajszálvékony gyökerek, és átszőtték a deszkára kiöntött búzát. Vagy ahogyan a szövegben van: „Pár nap múlva elkezdi *fandzsásodni*, szépen összeáll.” „Mire kész a csíra, úgy átszővik a kis gyökerek, hogy kockára lehet darabolni, még valóságos fehér a gyökerektől, nem is látszanak a búzaszemek” — mondta Csendes Sándorné (67 éves), aki ma Szentes legjobb csíramálé-sütőgető asszonya. A *fandzsásodik* szót jól ismeri, de már nem használja. „Ki érti azt már?” — mondja.

A *fandzsásodik* eredetének megállapításához, ahhoz, hogy a *fan* szó származékával van dolgunk, az első támpontot RÓNA-TAS ANDRÁSNAK „A nyelvrokonság” című könyve adta, amelyben a következőket írja: „A ... *fan* szó még a XV. században élt a magyar nyelvben, és sűrű, általában

nemi szörzetet jelentett, de sűrű gyökérzetet, növényzetet is. Ma már csak egyes nyelvjárásaink őrizték meg, a köznyelvből kiveszett” (Bp., Gondolat K., 1978. 449 — az én kiemeléssel: Zs. K.). A *fan* szó ’sűrű gyökérzet, növényzet’ jelentését megismerve már világos volt a *fan* és a *fandzsásodik* szavak közötti kapcsolat. „A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára”-ban a *fan* szócikkét elolvasva találtam rá NYÍRI ANTAL *Fa-fandzsa* szómagyarázatára (MNY. 1941: 29).

NYÍRI 1940 nyarán, amikor a halászat körében néprajzi és népnyelvi gyűjtést folytatott, épp Szentesen talált rá a *fa-fandzsa* szóra: „A *fa-fandzsa* szörös fűszfatöve vaty szörös faderék; *fa-fandzsára* tojják az ikrát [ti. a halak]. — Harcsa fatövire bënt *fafandzsára* [ívik]” — idézi NYÍRI Váradi Imre öreg halász szavait. Ezek után megállapítja: „A *fa-fandzsa* ’szörös faderék’ jelentése azt mutatja, hogy az összetett szó második tagja, a *fandzsa*, a *fan* ’ször’ származéka.” NYÍRI a *fa-fandzsa* szófejtését a következőképpen fejezi be: „A *fa-fandzsa* tehát az imént vázolt hang- és jelentéstani fejtegetés szerint eredetileg ezt jelentette: fa-szörös vagy fa-szörke...” (MNY. i. h.). NYÍRI szómagyarázatából és a búzacsíráztatás folyamatának leírásából értelemszerűen következik, hogy a *fandzsásodik* a *fandzsa* szó képzett változata, és jelentése ’<mag v. növény> sűrű hajsza-gyökeret ereszt’. Az ÚMTsz. (3: 767) Szentestről közli a *lefandzsásodik* igét ’<fa> gyökeret ereszt’ jelentéssel.

Szentesen a csíramálét az 1960-as évek végéig főleg nagybőjtben sütötték. „Büti étel” — mondták. A reformátusoknál nagyhéten fogyasztották. Mára a csíramálé édességgént nálunk „áruvá” vált. Ügyes, szorgalmas asszonyok egész évben kínálják a piacon, az utcán ízlésesen csomagolva. Vajon hányan ismerik még ezt a régi tájszót?

ZSIROS KATALIN